

УДК 077.5:004.946.5]-042.72-057.84](045)
DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-194-51-56

РИЖАНОВА Алла Олександрівна –

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3332-9748>

e-mail: allaar@ukr.net

ПОТЬОМКІНА Нанулі Зурабівна –

здобувач ступеня доктора філософії, спеціальності 231-соціальна робота, спеціалізація «Соціальна педагогіка» Харківської державної академії культури

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4269-3824>

e-mail: potemkina.nanuli@gmail.com

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОФІЛАКТИКИ ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНОСТІ МОЛОДІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Інтернет має необмежені можливості соціалізації вітчизняної молоді: розширення глобальних соціальних зв'язків, вільний вибір професій інформаційно-комунікаційної спрямованості, дистанційне навчання у престижних вишах світу тощо. Проте, кібербулінг, тролінг, грумінг, віртуальні групи самогубців, кіберзлочинність та інші негативні приклади використання можливостей Інтернету все більше загрожують не лише соціальному розвитку, але й існуванню молоді в цілому. У країнах, що першими набули статусу інформаційного суспільства (Японія, США, європейські країни та ін.) накопичений ефективний досвід профілактики Інтернет-залежності. У той же час систематизація цього досвіду може стати підставою обґрунтування тенденцій соціально-педагогічної профілактики Інтернет-залежності молоді в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Негативні прояви процесу соціальної взаємодії молоді у кіберпросторі досліджують Н. Амешина, М. Гріффітс (M. Griffiths), В. Ємельяненко, С. Хашмі (S. Hashmi), К. Янг (K. Young) та ін. Профілактика Інтернет-залежності молоді представлена напрацюваннями в медицині (К. Аймедов, О. Катков, М. Орзак (M. Orzack) та ін.); психології (Д. Кус (D. Kuss), О. Лопез-Фернандез (O. Lopez-Fernandez), Дж. О'Мара (J. O'Mara), М. Пістнер (M. Pistner), Дж. Прет (J. Pratt), Дж. Фенг (J. Feng), Л. Юр'єва, С. Ян (S. Ian) та ін.); соціальній сфері (К. Хамел (K. Hummel), Чін-Чанг (Chin-Chung), Цзі С. Лін (Tsai S. Lin) та ін.). Однак цей зарубіжний досвід систематизовано недостатньо.

Метою статті є систематизація зарубіжного досвіду профілактики Інтернет-залежності молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтернет володіє не лише

інноваційною здатністю об'єднувати людей, долаючи кордони, просторові обмеження, часові рамки та ін. (це сприяє динаміці глобальної культури людства), але й – унікальною можливістю нового виду поневолення – інформаційного рабства (віртуальне маніпулювання індивідуальною та суспільною свідомістю, різноманітні віртуальні залежності, інше). Як приклад, у документальному фільмі «Великий Хак» («The Great Hack») (2019) компанії Нетфлікс (Netflix) оприлюднені дані про використання компанією Д. Трампа «Кембрідж Аналітика» («Cambridge Analytica») персональних даних 87 мільйонів користувачів Фейсбук для внесення змін у виборчі колективи Великобританії та США з метою збільшення електорату. Фільм яскраво демонструє, що життя користувачів Інтернету та віртуальних соціальних мереж є оцифрованим і ним дуже легко маніпулювати, оскільки у кібервзаємодії переважають стихійні процеси, що здебільшого негативно впливають на людину (деформуючи, знищуючи та поневолюючи її «Я»), особливо на молоду особу, ціннісні орієнтації та соціальний досвід захисту якої лише формуються. До речі, досвід захисту від віртуальної агресії (різновиду кібербулінгу) нині водночас набувається всіма віковими групами людства, однак психологічні особливості молоді унеможливають відчуття віртуальних небезпек, долають попередження розуму про кіберзагрози. Тому у світі зростає занепокоєння мережевою активністю молодого покоління, ширше усвідомлюється гострота проблеми її залежності від Інтернету. Наприклад, щороку зростає кількість: досліджень та науково-публіцистичних статей (С. Хашмі [11], аналізуючи «покоління Z» в країнах Західної Європи, Азії та Сполучені Штати Америки, стверджує, що саме учні старшої школи вважаються найбільш схильними до виникнення різних патологічних відхилень,

зокрема до нових видів технологічних), маніфестів (К. Кірчев «Маніфест кіберпанка», Дж. Ланієр «Ти не гаджет» («You are not a gadget») та ін.), онлайн-опитувань на різних сайтах (зокрема, внаслідок випадків масових самогубств та насилля, пов'язаних із мережевою активністю), показ фільмів та серіалів («Соціальна дилема», «13 причин чому», «Чорне дзеркало» тощо). Вчені (Д. Кус, О. Лопез-Фернандез, Дж. О'Мара, М. Пістнер [12]; К. Янг [13] та ін.), які в цілому підтверджують, що однією з головних причин захоплення юнаків та дівчат Інтернетом є психовікова потреба їхнього прийняття групою однолітків. Уточнюючи думку зауважимо, що подібні сайти надають їм можливість не тільки спілкуватися одне з одним, а й представляти себе групі однолітків, а потім отримувати зворотній зв'язок у вигляді лайків, коментарів, репостів тощо. Таким чином молодь має змогу наочно відчувати, що вона є частиною групи однодумців, візуалізуючи свої мережеві стосунки та демонструючи власну популярність іншим (кількість підписників, залучення до різних груп, запрошення до челенджів тощо). Ще наприкінці 90-х років минулого сторіччя американські вчені, зокрема К. Янг [13], ініціювали перші серйозні дискусії щодо патологічного захоплення діяльністю в Інтернеті (безцільний кіберсерфінг, «токсичне спілкування», віртуальний шопоголізм, гемблінг, кіберсекс тощо) та висунули припущення, що вибухонебезпечне зростання популярності Інтернету та соціальних мереж зокрема, може призвести не тільки до таких негативних наслідків, як пропуски занять, погіршення взаємостосунків з близькими та друзями, зміни настрою та поведінки серед молодого покоління, а також і до Інтернет-залежності. Однак, незважаючи на значний прогрес з того часу у вивченні цієї проблеми, Інтернет-залежність і досі не визнана формою психопатології відповідно до DSM-5, аргументуючи таке рішення відсутністю науково-практичних доказів довготривалих досліджень щодо лікування, частоти рецидивів, факторів схильності та супутньої захворюваності. У той же час Інтернет-залежність визнається науковцями як вид залежності, що має не тільки притаманний хімічним залежностям механізм поневолення, а й характерні риси поведінкового спектру. Окрім цього, на наш погляд, правдивою є думка М. Гріффітс, Д. Кус та ін. [12], що будь-яка діяльність, якою індивід надмірно захоплюється у реальному житті, може набувати рис патологічного захоплення, опосередкованого засобами медіа, що і призводить до нових видів віртуальних

залежностей. Перш ніж порівнювати досвід профілактики Інтернет-залежності молоді в зарубіжних країнах, визначимось з провідним поняттям – профілактика.

Оскільки існують різні підходи до розуміння сутності терміну «профілактика», то вважаємо за потрібне відразу підкреслити наш соціально-педагогічний підхід до цього поняття – як первинне запобігання, попередження, недопущення негативних відхилень. На наш погляд, з аспекту соціального виховання, вторинна профілактика скоріше є корекцією-терапією, а третинна – ресоціалізацією. З таких позицій буде здійснюватися аналіз опублікованого світового досвіду профілактики Інтернет-залежності молоді. Зрозуміло, що найбагатший досвід профілактики залежності юної генерації від Інтернету мають держави, які перші вступили до інформаційного суспільства: Японія, США, країни Північної Європи, оскільки вони раніше інших усвідомили нову соціальну загрозу. Цим країнам притаманний *загальнодержавний профілактично-просвітницький підхід*, при цьому використовуються найрізноманітніші засоби. Наприклад, у Японії активно використовують самі ІКТ для інформування про віртуальні загрози та підвищення рівня медіаграмотності населення. Тут у 2002 році було запущено проєкт відкритої інформативної платформи «Очі янгола» («Angel Eyes») для запобігання залежності від Інтернету. Офіційна сторінка в Інтернеті має вигляд дошки оголошень, яка була створена, аби кожен бажаючий на сайті міг консультуватися й давати поради залежним від Інтернету, маючи змогу знайти людей з аналогічними проблемами й поділитися власним досвідом і переживаннями. Окрім цього, активно діють онлайн консультації електронною поштою, а також розповсюджена мережа консультаційних кабінетів онлайн по різних регіонах країни. У США активно використовують книгу. Американський професор психології Пітсбурзького університету в Бретфорді доктор К. Янг вважається корифеєм у дослідженні проблеми Інтернет-залежності, її видів й основних критеріїв діагностики та є автором кількох публіцистичних книг «Спіймані в Мережі» («Caught in the Net»), «Заплутані в Мережі: Розуміння Кіберсексу від фантазії до наркоманії» («Tangled in the Web: Understanding Cybersex from Fantasy to Addiction»), «Звільнення від Інтернету: католики та залежність від Інтернету» («Breaking Free of the Web: Catholics and Internet Addiction») та ін.), у яких прагне донести передумови Інтернет-залежності до

широкого загалу, аби попередити залежність від Інтернету серед молоді, робочого населення, сімей та ін. У Нідерландах для просвіти використовують мистецтво міської інсталяції, де архітектори, дизайнери, скульптури й професіонали інженерної справи з усіх куточків світу створюють вишукані твори мистецтва, які ілюструють визначні події минулого й актуальні проблеми сьогодення, розташовуючи їх вулицями міста, виходячи з тези «середовище це повідомлення». Відтак, у 2018 року головною темою «Амстердамського фестивалю світла» (Amsterdam light festival) [4], був лозунг відомого науковця М. Маклюена з його книги «Розуміння медіа: зовнішні розширення людини» («Understanding Media: The extensions of man»). Цього ж року в місті була встановлена скульптура «Поглинені світлом» («Absorbed by light»), яка й донині привертає увагу як жителів міста, так і туристів з усього світу. Подібні заходи покликані через мистецтво звернути увагу загалу на залежність сучасної молоді від гаджетів та віртуальних соціальних мереж, у яких ті перебувають надмірну кількість часу, не помічаючи нічого довкола.

Цікавим для нашого дослідження є досвід США зі створення спеціалізованих центрів комплексного вирішення проблеми профілактики через професійне інформування, консультування соціальних інститутів та закладів, які вимушені долучатися до попередження. Як приклад, заснований К. Янг «Центр залежності від Онлайну» («Center for On-Line Addiction») [13], покликаний консультувати психіатричні клініки, освітні заклади й корпорації, що стикаються із патологічним захопленням Інтернетом. Хоча цей Центр переважно знімається психокорекцією, ми детальніше зупинимося саме на його профілактичних аспектах. Для просвіти населення науковець разом зі своїми послідовниками широко використовує: приватні індивідуальні й сімейні консультації (методи цифрової дієти та цифрового харчування, побудова індивідуальних стратегій подолання залежності та ін.); навчальні й ознайомчі лекції; відкриті брифінги й консультації із залученням спеціалістів з інших галузей; платні відео-курси (800 доларів) та електронні посібники самодопомоги (145 доларів); тренінги для батьків через Skype; теле-інтерв'ю щодо правил цифрової безпеки з трансляцією на популярних телеканалах усією країною та за її межами; публікації наукових та журнальних статей у наукових вісниках та журналах. Розширюючи американський підхід, зауважимо на погляді дослідників

Японії, щодо консолідації зусиль суспільства у профілактиці віртуальної залежності молоді, а саме – сприяння зацікавленості і заохоченню до співпраці всіх інститутів соціалізації молоді: родина, школа, громада, суспільство, державні й приватні компанії, які спрямовані на соціальні зрушення всередині країни та ін. Погоджуємося з японськими вченими, оскільки вважаємо, що в соціальному вихованні нової генерації, яка в найближчому майбутньому творитиме реально-віртуальну культуру людства, необхідна співпраця дорослих всіх соціальних інститутів і закладів як всередині суспільства, так і всередині окремої сім'ї.

Підготовка до профілактики родини в світі розглядається ще одним напрямом запобігання залежності молоді від Інтернету, зокрема соціальних мереж. Загальновідомою в Імперії Сонця є повага родинних цінностей, тому саме на сім'ю покладає держава основну відповідальність за девіантну поведінку молодого покоління, викликану захопленням від Інтернету. Крім того, в Японії родину вважають провідним фактором, який спричиняє передумови для виникнення в молодого покоління залежності від Інтернету (оскільки Інтернет – це суспільство, яке створене дорослими і ними ж має контролюватися), а, поряд з тим, сім'ю сприймають і рушійною силою, яка здатна подолати чи, відповідно, попередити Інтернет-залежність у будь-яких її проявах. Для профілактичної роботи з дітьми тут родину готують. Основні акценти, на які звертають увагу сім'ї спеціалісти це: підтримка добрих стосунків із друзями та близькими; зміна розпорядку дня; переорієнтація на усвідомлення, що людські стосунки у реальному житті можуть бути нестабільними, проте це не означає, що їх варто уникати; налаштування на особисте самоствердження та отримання відчуття безпеки та стабільності, приналежності тощо. Поряд із цим, науковці відмічають необхідність у створенні суворих умов контролю часу й діяльності в Мережі (Інтернет менеджмент) [5]. Провідної ролі надають родині у профілактиці Інтернет-залежності молоді і в Тайвані [7], де пропонується системна комплексна сімейна профілактика кіберзалежності: сумісна діяльність із батьками, зокрема, і в кіберпросторі (створення контенту та пошук за інформаційними сайтами); розподіл часу (встановлення обмежень перебування у Мережі та діяльності за комп'ютером, не пов'язаною з навчальною діяльністю); метод заохочення та покарання (згідно умов складеного з батьками договору щодо

використання комп'ютера й перебування онлайн); відверті розмови про можливі негативні наслідки зловживання Мережею; допомога своїм дітям у побудові реальних стосунків та зміцненні навичок спілкування, уточнення життєвих цілей та планування часу навчання; створення оптимального середовища з урахуванням комп'ютера (зонування приміщення для роботи за комп'ютером та відпочинку, розміщення комп'ютерної техніки в місцях загального користування в оселі); оволодіння батьками елементарними навичками та знаннями з медіаграмотності та розуміння у мережевих технологіях; оволодіння сучасними ефективними методами спілкування з молоддю та розвиток прагнення бути з ними «на одній хвилі».

За результатами аналізу зарубіжних джерел, наступним напрямом запобігання залежності молоді від Інтернету є *підготовка до профілактики педагогічних працівників школи*, оскільки провідною діяльністю юнаків та дівчат залишається навчання в школі, а школа (як заклад освіти) покликана підвищувати ефективність процесу соціалізації молоді, зокрема сприяючи профілактиці залежності юні від соціальних мереж. З огляду на тезу, особливого значення для нашого дослідження набуває досвід російських учених Т. Щеліної та В. Маслової [2], які пропонують комплексну програму психолого-педагогічної освіти педагогів, спрямовану на: допомогу школярам в освоєнні вмінь застосовувати сучасні інформаційні методики й технології для забезпечення якості навчально-виховного процесу на конкретному освітньому ступені; використання можливостей освітнього середовища, в тому числі інформаційного, для забезпечення якості навчально-виховного процесу в школі; організацію освітнього середовища для освоєння різних видів діяльності учнів, які відчують труднощі в навчанні, мають проблеми міжособистісної взаємодії. Хоча в зазначеній програмі передбачається подальша робота підготовлених освітян з підлітками, проте, не викликає сумніву, що це підвищення кваліфікації має проводитися зі всіма спеціалістами освітньої сфери для осучаснення освіти всіх школярів.

Зарубіжні фахівці акцентують увагу і на *безпосередній профілактичній роботі зі старшокласниками*. Так, російські дослідники В. Ємельяненко та Н. Амешина [1], вважають, що ефективність психологічної спрямованості процесу попередження Інтернет-залежності полягає в роботі, зосередженій на *розвитку особистості людини* (її інтелекту, сили волі,

ціннісно-світоглядних структур). На жаль, автори не розкривають основних засад побудови профілактичного процесу, однак запевняють, що запорукою продуктивного використання особистістю ІКТ задля подальшого вдосконалення й реалізації своєї свободи є її духовна зрілість і стійка ціннісна система. На противагу цьому, людина, зокрема незріла особистість молодого віку, за нерозвиненості власного духовного світу може стати морально та емоційно більш примітивною, не зважаючи на велику кількість та розгалуженість отримуваної з Мережі інформації; інтерактивні можливості цих технологій будуть спрямовані на посилення негативних якостей особистості; втратити свою свободу, перетворитися в засіб маніпулювання. Погоджуємося з психологами щодо *духовного розвитку*, дійсно, саме стійка (але гнучка) система ціннісних орієнтацій особистості та критичне мислення людини слугують запобіжником у захисті від маніпулювання індивідуальною свідомістю. На *інтелектуальному розвитку* у профілактичній роботі зі старшокласниками акцентують увагу психологи з Канади Дж. Фенг, С. Ян та Дж. Прет [10], які вважають, що захоплення комп'ютерними екшн-відеоіграми можна використовувати з метою розвитку когнітивних здібностей і поліпшення продуктивності юнаків та дівчат у вирішенні просторових задач. Як зауважують науковці, процеси мислення, що лежать в основі діяльності мозку під час розробки гравцями власного ігрового сценарію, якісно відрізняються від процесів, які відбуваються в ході розв'язання типових тематичних практичних завдань, демонструючи при цьому принципово новий рівень майстерності. Також вчені припускають, що навчання за розробленими відеоіграми може бути використане для профілактичної роботи зі старшокласниками, зокрема, як можливість зацікавити жінок у науковій та інженерній кар'єрі. Звісно даний підхід потребує значної та тривалої підготовки до реалізації, не кажучи вже про технічне й професійне забезпечення, однак, не викликає сумніву, що подібний засіб матиме позитивні відгуки та результати серед юні. Для профілактики віртуальної залежності Л. Юр'єва та Т. Больбот [3] пропонують *психологічну просвіту для саморегулювання старшокласників*. Російські вчені ставлять за мету: підвищення самооцінки і самопізнання, посилення контролю над імпульсами, збільшення стабільності міжособистісних стосунків, соціальну адаптацію; аналіз поточних копінг-стратегій та освоєння нових, більш ефективних стратегій подолання;

навчання цілепокладання, а також турботі про себе, свій душевний та фізичний стан. Окрім цього дослідниці пропонують використання когнітивно-поведінкового підходу, де поведінкові техніки мають бути спрямовані на опанування пацієнтами навичками самоконтролю та саморегуляції, структуризації власного часу, релаксаційними техніками. Когнітивні техніки через роботу з так званими «автоматичними» (неконтрольованими) думками дозволяють виявити та змінити дезадаптивні установки, що призводять до залежної поведінки, на адаптивні. Окремо автори відзначають необхідність соціальної (участь у громадському житті та розширення можливостей для молодих людей використовувати свій вільний час на якусь корисну діяльність) та спортивної (доступність та різноманіття спортивних секцій) складової, а також необхідність підвищення обізнаності молоді щодо різних видів Інтернет-залежностей і безпеки, які вони можуть спричинити. *На урізноманітненні дозвілля старшокласників* як на засобі профілактики залежності від ВСМ наполягають фахівці Тайваню Чін-Чанг та Цзі С. Лін [7], пропонуючи такі методи, як: організація дозвілля й забезпечення його різноманіття, переключання на інші види діяльності та влаштування зайнятості. На наш погляд, доцільним буде додати досвід приватної платної молодіжної клініки «Так ми можемо» («Yes We Can») Нідерландів, щодо різноманітних програм спортивного спрямування (щоденна зарядка та фізичні навантаження) та активного відпочинку на свіжому повітрі (мотузковий парк у лісі, плавання, ігрові заняття та ін.).

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Узагальнюючи зарубіжний досвід профілактики Інтернет-залежності, зауважимо, що найнебезпечнішим впливом Інтернет-залежності на соціалізацію молоді у світі визнаються: погіршення взаємостосунків з близькими та друзями, зміни настрою, безцільний кіберсерфінг, «токсичне спілкування», віртуальний шопоголізм, різновиди кібербулінгу та ін. У свою чергу, аналіз і подальша систематизація зарубіжного досвіду профілактики, дали підстави виокремити такі напрями, як: *підготовка соціального середовища до профілактичної роботи* (загальнодержавний профілактично-просвітницький підхід (США, Японія); створення спеціалізованих центрів комплексного вирішення проблеми профілактики через професійне інформування, консультування соціальних інститутів та закладів, які вимушені

долучатися до попередження (США, Нідерланди, Тайвань); підготовка до профілактики родини, яку сприймають здатною подолати чи, відповідно, попередити Інтернет-залежність у будь-яких її проявах (Японія, Тайвань); підготовка до профілактики педагогів шкіл (Росія). *Безпосередня профілактика Інтернет-залежності молоді*, що реалізується через загальний розвиток особистості людини, духовне вдосконалення, інтелектуальну динаміку, психологічну просвіту для саморегулювання молоді, урізноманітнення дозвілля (Канада, Нідерланди, Росія, Тайвань).

Подальше вивчення проблеми пов'язане з обґрунтуванням тенденцій вітчизняної профілактики Інтернет-залежності молоді.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Емельяненко В., Амешина Н. Інтернет-зависимость: духовно-ценностные основания // Альманах современной науки и образования. 2014. №11 (89). С. 51–54.
2. Щелина Т. Т., Маслова В. С. Феномен Інтернет-зависимости как причина девиантного поведения подростков // Молодой ученый. 2014. №21(1). С. 143–145.
3. Юрьева Л. Н., Больбот Т. Ю. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: Монография. / Л. Н. Юрьева, Т. Ю. Больбот. Днепропетровск: Пороги. 2006. 196 с.
4. Amsterdam light festival. [Електронний ресурс]. URL: <https://amsterdamlightfestival.com/en>
5. Angels Eyes Children's Internet Dependence. [Електронний ресурс]. URL: <https://angels-eyes.com/>
6. Chin-Chung & Tsai S. Lin (2001). Internet addiction of adolescents in Taiwan: An interview study. *CyberPsychology & Behavior*, 4, 649–652.
7. Christina, K. C. Lee & Denise M. Conroy. (2003). The internet: a consumer socialization agent for teenagers. Conference Proceedings Adelaide December 1-3, University of Auckland, 1708–1715.
8. Facebook. Investor Relations. [Електронний ресурс]. URL: <https://investor.fb.com/investor-news/default.aspx>
9. Feng, J., Ian, S. & Pratt, J. (2007). Playing an action video game reduces gender differences in spatial cognition. *Association for Psychological Science*, 18(10), 850–855.
10. Hashmi, Saba. (2013). Adolescence: an age of storm and stress. *Review of Arts and Humanities*, 2(1), 19–33.
11. Kuss, D. J. & O. Lopez-Fernandez. (2019). Harmful internet use. Part I: Internet addiction and problematic use. The STOA project, Brussels, 80.
12. Young, K. (2007). Treatment Outcomes with Internet Addicts. *CyberPsychology & Behavior*, 10(5), 671–679.

REFERENCES

1. Yemelienenko, V., Ameshyna, N. (2014). *Internet-zavisimost: duhovno-tsennostnyie osnovaniya*. [Internet addiction: spiritual and value grounds]. Tambov.
2. Schelina, T.T., Maslova, V.S. (2014). *Fenomen internet-zavisimosti kak prichina deviantnogo povedeniya podrostkov*. [The phenomenon of Internet addiction as the cause of adolescent's deviant behavior]. Kazan.
3. Yureva, L. & Bolbot, T. (2006). *Kompyuternaya zavisimost: formirovanie, diagnostika, korrektsiya i profilaktika. [Monograph]*. [Computer addiction: formation, diagnosis, correction, and prevention]. Dnepropetrovsk.
4. *Amsterdam light festival*. [Online]. URL: <https://amsterdamlightfestival.com/en>
5. *Angels Eyes Children's Internet Dependence* [Online]. URL: <https://angels-eyes.com/>
6. Chin-Chung & Tsai S. Lin (2001). *Internet-zalezhnist pidlitkiv na Taivani: opytuvannia*. [Internet addiction of adolescents in Taiwan: An interview study]. United States.
7. Christina, K. C. Lee, Denise M. Conroy. (2003). *Internet: ahent sotsializatsii spozhyvachiv dlia pidlitkiv*. [The internet: a consumer socialization agent for teenagers]. Auckland.
8. Facebook. Investor Relations. [Online]. URL: <https://investor.fb.com/investor-news/default.aspx>
9. Feng, J., Ian, S., Pratt, J. (2007). *Era u ekshn-videoihru zmenshuie henderni vidminnosti u prostorovomu piznanni*. [Playing an action video game reduces gender differences in spatial cognition]. Washington
10. Hashmi, Saba. (2013). *Pidlitkovyi vik: vik shtormiv i stresiv*. [Adolescence: an age of storm and stress]. USA.
11. Kuss, D. J. & O. Lopez-Fernandez (2019). *Shkidlyve vykorystannia Internetu Chastyna I: Internet-zalezhnist ta problematychno vykorystannia*.

[Harmful internet use Part I: Internet addiction and problematic use]. Brussels.

12. Young, K. (2007). *Rezultaty likuvannia zaleznykh vid Internetu*. [Treatment Outcomes with Internet Addicts]. United States.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РИЖАНОВА Алла Олександрівна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності Сумського педагогічного університету ім. А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: соціальна педагогіка, соціальне виховання, соціально-педагогічна діяльність, інформаційне суспільство.

ПОТЬОМКІНА Нанулі Зурабівна –

здобувач ступеня доктор філософії, спеціальності 231-соціальна робота, спеціалізація «Соціальна педагогіка» Харківської державної академії культури.

Наукові інтереси: соціальна педагогіка, соціально-педагогічна діяльність, «покоління Z», кіберсоціалізація, Інтернет-залежність.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

RYZHANOVA Alla Oleksandrivna – Doctor

of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko.

Circle of scientific interests: social pedagogy, social education, socio-pedagogical activities, information society.

POTOMKINA Nanuli Zurabivna – PhD

student, specialty 231 Social work, specialization Social pedagogy, Kharkiv State Academy of Culture.

Circle of scientific interests: social pedagogy, socio-pedagogical activity, «generation Z», cybersocialization, Internet addiction.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2021 р.

УДК 378.147

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-194-56-61

САВЧЕНКО Наталія Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID:<https://orcid.org/0000-0003-0420-3289>

e-mail: nataliy-savchenko@yandex.ua

САМОСТІЙНІСТЬ У НАВЧАННІ ЯК ПРОВІДНИЙ ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО
ЗРОСТАННЯ МАЙБУТНІХ АВІАФАХІВЦІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. У новій соціально-політичній ситуації в Україні на тлі глобалізації, гуманізації й інформатизації всіх сторін життя суспільства мета вищої

професійної льотної освіти потребує створення сприятливих умов для професійного саморозвитку особистості курсанта, майбутнього авіафахівця. Зокрема, нагальні зміни в політиці безпеки польотів у